

حقوق مدنی

جلد سوم

مسئولیت مدنی ضمان قهری

سقوط تعهدات

شرایط ضمن عقد

معاملات فضولی

از

دکتر سید جلال الدین مدنی

انتشارات پایدار

KMH

۵۰۰ مدنی، جلال الدین، ۱۳۱۶ -

ح ۴م / حقوق مدنی / از جلال الدین مدنی. - تهران:
پایدار، ۱۳۸۲.

ج.

ISBN 964-6901-22-0 (دوره) - ISBN

964-6901-21-3: (ج. ۱) ۲۰۰۰۰ ریال

Jalaladin Madani. Civil Law. پشت جلد به انگلیسی.

فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا

مندرجات: ج. ۱. مقدمات و کلیات اموال و اراضی آن... وقف. -- ج.

۲. اسباب تملک، احواء اراضی موات - حیازت مباحات... -- ج. ۳.

مسئولیت مدنی، ضمان قهری - سقوط تعهدات. -

ج. ۲ (چاپ اول: ۱۳۸۳) ISBN 964-6901-25-5

ج. ۳ (چاپ اول: ۱۳۸۳) ISBN 964-6901-27-1

۱. حقوق مدنی -- ایران -- الف. ایران. قوانین و احکام. ب. عنوان.

۳۴۶ / ۵۵

ح ۴م / ۵۰۰ KMH

۸۲ - ۱۱۹۷۷

کتابخانه ملی ایران

حقوق مدنی (جلد سوم)

ناشر: انتشارات پایدار

مؤلف: دکتر سید جلال الدین مدنی

چاپ اول: اسفند ۱۳۸۳

تیراژ: ۵۰۰۰ نسخه

تایپ: دانشکده علوم دانشگاه تهران

قیمت: ۲۰۰۰ تومان

لیتوگرافی: مدین

چاپ: پرستش

ISBN 964-6901-27-1

شابک: ۹۶۴-۶۹۰۱-۲۷-۱

ISBN 964-6901-22-0

شابک دوره: ۹۶۴-۶۹۰۱-۲۲-۰

تلفن مرکز پخش ۷۸۶۶۴۴۰ - ۷۳۴۲۹۳۸

(کلیه حقوق قانونی برای ناشر محفوظ است)

فهرست مطالب

مقدمه	۱۵	۶۳
فصل اول	۲۱	۶۷
کلیات مسئولیت مدنی - جبران خسارات	۲۱	قواعد فقهی مبنای مسئولیت و خسارات ۶۷
مبحث اول - شناخت کلی مسئولیت	۲۱	۶۸
مبحث دوم - منابع قانونی مسئولیت مدنی	۲۷	۶۹
بنداول - قانون اساسی	۲۸	۷۰
بند دوم - قوانین عادی	۲۹	۷۲
۱- موادی از قانون آئین دادرسی مدنی ۱۳۷۹	۳۵	۷۴
۲- قانون بیمه اجباری سال ۴۷	۳۸	۷۶
۳- موادی از قانون تجارت	۴۳	۷۷
مبحث سوم - ارکان ومبانی مسئولیت و دعوی		۷۹
خسارات	۴۸	۸۰
بنداول - فعل یا ترک فعل	۴۸	۸۲
بند دوم - ورود زیان	۴۹	۸۴
بند سوم رابطه سببیت بین فعل و ضرر	۵۰	۸۴
مبحث چهارم - معنی و تعریف خسارت	۵۱	۸۵
مبحث پنجم - اصل مصونیت از خسارت و زیان	۵۳	۱ - موثر بودن هشدار: استفاده از قاعده تحذیر وقتی است که هشدار موثر باشد. ۸۵
بند اول - اصل مصونیت	۵۳	۲ - رسیدن هشدار به طرف: خسارت دیده باید هنگام هشدار متوجه اخطار شده. ۸۵
بند دوم - انحراف از اصل و ورود خسارت	۵۴	۳ - امکان فرار خسارت دیده: تحذیر وقتی صحیحاً انجام می‌پذیرد که مخاطب. ۸۶
مبحث ششم - شیوه‌های جبران خسارت	۵۸	بند سوم - اثر قاعده تحذیر در پاره‌ای قوانین . ۸۶
مبحث هفتم - ارتباط با حقوق غرب	۶۰	
مبحث هشتم - ارتباط دارایی شخص با خسارات		

کارگران ۱۱۴	مبحث دوازدهم - قاعده ماخوذ بالسوم ۹۰
بند دوم - مسئولیت متصدی حمل و نقل .. ۱۱۶	فصل سوم: ارکان مسئولیت مدنی ۹۳
بند سوم - مسئولیت سرپرست صغیر و مجنون..... ۱۱۷	مبحث اول - وجود ضرر: ۹۳
فصل چهارم ۱۲۱	بنداول - شناسایی زیان مادی: ۹۴
مسئولیت مدنی دولت..... ۱۲۱	بنددوم - شناسایی زیان معنوی: ۹۵
مبحث اول - شناسایی کلی موضوع ۱۲۱	مبحث دوم - فعل موجب خسارت..... ۹۸
مبحث دوم - مسئولیت جبران خسارات ناشی از وضع قانون..... ۱۲۳	بند اول - مشخصات تقصیر..... ۹۸
مبحث سوم - خسارت ناشی از دستور آمر قانونی ۱۲۴	بند دوم - صور مختلف تقصیر..... ۱۰۰
مبحث چهارم - خسارت ناشی از تصویب نامه هاو آیین نامه ها ۱۲۵	۱- تقصیر در مقام شغل و حرفه ۱۰۰
مبحث پنجم - دولت و مسئولیت کارکنان آن ۱۲۶	۲- تقصیر در اجرای حق ۱۰۲
بنداول - قاعده مسئولیت شخصی کارمند دولت..... ۱۲۸	۳- مسئولیت مالک ساختمان و کارخانه ۱۰۴
بند دوم - خسارات ناشی از اعمال حاکمیت ۱۳۲	۴- مسئولیت مالک یا متصرف حیوان..... ۱۰۴
فصل پنجم..... ۱۳۵	مبحث سوم - اعمال بدون مسئولیت مرتکب ۱۰۶
خسارت ناشی از مالکیت و وضع ثالث..... ۱۳۵	بند اول - حکم قانون:..... ۱۰۶
مبحث اول - مسئولیت مالک ۱۳۵	بند دوم - حکم مقام صالح قضایی:..... ۱۰۶
مبحث دوم - خسارت شخص ثالث در تصادفات ۱۳۸	بند سوم - دفاع مشروع: ۱۰۷
مبحث سوم - حدود مسئولیت و شرایط آن ۱۳۹	بند چهارم - اجبار به اقدام: ۱۰۸
مبحث چهارم - خسارات قابل مطالبه ثالث . ۱۴۱	مبحث چهارم - رابطه سببیت..... ۱۰۹
	بند اول - شناسایی رابطه سببیت: ۱۰۹
	بند دوم - وجود اسباب متعدد: ۱۱۰
	بند سوم - موارد مسئولیت بدون تقصیر ۱۱۲
	مبحث پنجم - مسئولیت اشخاص ثالث ۱۱۴
	بنداول - مسئولیت کارفرما نسبت به عمل زیان بار

مبحث پنجم - مسئولیت تضامنی و طرق جبران خسارات	۱۴۳	بند اول - تأثیر متعهد له: ۱۶۴
بند اول - مسئولیت تضامنی	۱۴۳	بند دوم - تأثیر علت خارجی: ۱۶۴
بند دوم - طرق جبران خسارت	۱۴۴	بند سوم - تعهد به پرداخت وجه و خسارت تأخیر تادیه
فصل ششم: خسارات حاصل از عدم انجام تعهدات	۱۴۷	۱۶۶
مبحث اول - موعد انجام تعهد	۱۴۷	فصل هفتم
مبحث دوم - انجام تعهد در موعد معین	۱۴۹	۱۷۳
مبحث سوم - اختیار موعد انجام تعهد به نظر یکی از طرفین	۱۵۰	الزامات بدون قرارداد - ضمان قهری
مبحث چهارم - تأخیر در انجام تعهد	۱۵۱	۱۷۳
مبحث پنجم - مسئولیت پرداخت خسارت	۱۵۳	بند اول - تعریف ضمان قهری
مبحث ششم - خسارت عدم انجام تعهد	۱۵۴	۱۷۳
بند اول - عدم انجام تعهد در موعد مقرر	۱۵۵	بند دوم - انواع ضمان قهری
بند دوم - تقصیر متعهد در عدم انجام تعهد در مدت مقرر	۱۵۶	۱۷۳
بند سوم - قابل پیش‌بینی بودن علت مانع انجام تعهد	۱۵۹	مبحث دوم - اسباب الزامات غیر قراردادی
بند چهارم - مربوط بودن خسارت به عدم انجام تعهد	۱۶۰	۱۷۶
بند پنجم - تصریح به جبران خسارت در قانون یا عرف یا قرارداد	۱۶۱	بند سوم - دارا شدن غیر عادلانه
مبحث هفتم - موارد عدم مسئولیت متعهد در خسارت وارده	۱۶۴	۱۷۷
		بند چهارم - شرایط دارا شدن غیر عادلانه
		۱۷۸
		بند پنجم - موارد دارا شدن بدون علت
		۱۸۰
		مبحث دوم - تمایز استفاده بلاجهت از مسئولیت مدنی
		۱۸۱
		بند اول - دریافت مال در اثر اشتباه
		۱۸۱
		بند دوم - دریافت مال با حیله و تقلب
		۱۸۲
		بند سوم - دریافت مال با اجبار و اگراره
		۱۸۲
		بند چهارم - دریافت مال در اثر عقد معاوضی باطل
		۱۸۳

بند پنجم - استیفاء منافع از عمل و مال	بند سوم - بدل حیلوله
دیگری..... ۱۸۴	مبحث پنجم - شیوه جبران مال مغضوب تلف
بند ششم - ایفاء ناروا ۱۸۶	شده..... ۲۰۸
بند هفتم - مسئولیت متصرف مال غیر ۱۸۶	بند اول - مال مغضوب به کار رفته در بنا: ... ۲۰۹
۱ - معامله بر مال غیر..... ۱۸۷	بند دوم - مثلی بودن مال مغضوب تلف
۲ - هزینه نگهداری مال غیر ۱۸۷	شده..... ۲۱۰
۳ - اداره اموال غیر ۱۸۸	بند سوم - قیمی بودن مال مغضوب تلف
۴ - شرایط اداره اموال غیر ۱۹۰	شده..... ۲۱۱
بند هشتم - تکلیف اداره کننده و مالک ۱۹۲	بند چهارم - کمیاب بودن مال مثلی مغضوب تلف
فصل هشتم: غصب ۱۹۵	شده..... ۲۱۲
مبحث اول - تعریف غصب و ارکان آن ۱۹۵	بند پنجم - مسئولیت نقص و عیب مال
بند اول - تعریف غصب: ۱۹۵	مغضوب ۲۱۳
بند دوم - ارکان غصب ۱۹۶	بند ششم - ضمان غاصب نسبت به منافع مال
اول - استیلا اولین رکن غصب..... ۱۹۶	مغضوب ۲۱۴
دوم - استیلاء بر حق غیر ۱۹۷	مبحث ششم - مسئولیت ابادی متعاقب در غصب
سوم - به نحو عدوان سومین رکن غصب .. ۱۹۸	 ۲۱۵
مبحث دوم - موارد در حکم غصب ۱۹۹	بند اول - رابطه مالک با غاصب ۲۱۵
مبحث سوم - مال مغضوب و انواع آن..... ۲۰۲	بند دوم - ضمان غاصبین نسبت به عین..... ۲۱۶
بند اول - غصب عین: ۲۰۳	بند سوم - ضمان تضامنی غاصبین ۲۱۷
بند دوم - غصب منفعت: ۲۰۳	بند چهارم - عدم حق رجوع مالک به
بند سوم - غصب حق: ۲۰۴	غاصبین..... ۲۱۸
مبحث چهارم - مقررات مربوط به غصب .. ۲۰۵	بند پنجم - انتقال حق مالک ۲۱۸
بند اول - احکام تکلیفی غاصب ۲۰۵	بند ششم - تهاثر بین مالک و غاصب ۲۱۹
بند دوم - دادن مثل یا قیمت..... ۲۰۵	بند هفتم - ضمان غاصبین نسبت به منافع .. ۲۱۹

بند اول - وجود تقصیر در تسبیب ۲۳۴	بند هشتم - ابراء ذمه غاصب ۲۲۱
بند دوم - وجود عمد و غیر عمد در تسبیب ۲۳۵	بند نهم - قائم مقامی غاصب از مالک ۲۲۱
مبحث سوم - اجتماع سبب و مباشر در تلف ۲۳۶	بند دهم - رابطه غاصبین نسبت به بدل مال ۲۲۲
بند اول - ضمان صاحب دیوار و عمارت و کارخانه ۲۳۷	مغضوب ۲۲۲
بند دوم - قانون بیمه اجباری سال ۴۷ ۲۳۷	بند یازدهم - منافع مال مغضوب ۲۲۳
بند سوم - قانون مسئولیت مدنی سال ۳۹ ۲۳۸	بند دوازدهم - معامله و تغییر در مال ۲۲۳
بند چهارم - عدم مسئولیت مجنون و صغیر غیر ممیز ۲۳۹	مغضوب ۲۲۳
بند پنجم - نقش اهلیت در مسئولیت و ضمان مدنی ۲۴۰	اول - معامله بر مال مغضوب ۲۲۳
بند ششم تصادم دو وسیله نقلیه ۲۴۰	دوم - رابطه مالک با بائع و مشتری ۲۲۴
مبحث چهارم - استیفاء ۲۴۱	سوم - رابطه مشتری و بائع در فروش مال مغضوب نسبت به ثمن ۲۲۴
بند اول - تعریف استیفاء ۲۴۱	چهارم - خسارات ناشی از بیع مال مغضوب ۲۲۶
بند دوم - استیفاء از عمل غیر ۲۴۲	پنجم - خسارت مشتری جاهل به غصب ۲۲۷
د) انجام دادن عمل مورد استفاده ۲۴۳	ششم - خسارات مشتری عالم به غصب ۲۲۸
ه) اجرت داشتن کار در عرف ۲۴۳	هفتم - فرض جاهل بودن بائع ۲۲۹
و) عدم قصد تبرع ۲۴۴	هشتم - ترتب ایادی بر مال مغضوب به معامله دیگری غیر از بیع ۲۳۰
بند سوم استیفاء از مال غیر ۲۴۶	نهم - زیاد شدن قیمت مال مغضوب با عمل غاصب ۲۳۰
الف) اذن مالک ۲۴۶	دهم - اختلاط و امتزاج مال مغضوب با مال دیگری ۲۳۲
ب) اقدام به استیفاء منفعت ۲۴۶	فصل نهم: در اتلاف و تسبیب ۲۳۳
ج) از نظر عرف اجرت داشتن مال ۲۴۷	مبحث اول - اتلاف ۲۳۳
بند چهارم - اذن در انتفاع مجانی ۲۴۷	مبحث دوم - تسبیب ۲۳۴

فصل دهم: اشخاص ثالث در عقود و تعهدات. ۲۴۹	بند دوم - انواع شروط باطله ضمن عقد ... ۲۶۹
مبحث اول - در اثر عقود نسبت به اشخاص ثالث	مبحث پنجم - شناسایی هریک از شروط باطله و
۲۴۹	صحیححه ه. ۲۷۰
بند اول - منظور از اشخاص ثالث ... ۲۴۹	مبحث ششم - انواع شرط باطل بدون تاثیر در عقد
بند دوم - موارد استثناء اثر عقد نسبت به شخص	۲۷۱
ثالث ... ۲۵۰	بند اول - شرط غیر مقدور ... ۲۷۱
بند سوم - تعهد به نفع شخص ثالث ... ۲۵۴	بند دوم - شرط بدون نفع و فایده ... ۲۷۲
بند چهارم - شرایط صحت تعهد به نفع ثالث ۲۵۵	بند سوم - شرط نامشروع ... ۲۷۳
بند پنجم - اثر تعهد نسبت به متعاملین و شخص	مبحث هفتم - شروط باطل مفسد عقد ... ۲۷۴
ثالث ... ۲۵۶	بند اول - شرط خلاف مقتضای عقد ... ۲۷۵
فصل یازدهم: شرایط ضمن عقد ... ۲۵۹	بند دوم - تشخیص و تفکیک مقتضای ذات و
مبحث اول - شناسایی شرط و ارتباط آن	اطلاق عقد ... ۲۷۷
با عقد ... ۲۵۹	بند سوم - نتیجه تفکیک مقتضای ذات از مقتضای
بند اول - تعریف شرط ... ۲۵۹	اطلاق ... ۲۷۸
بند دوم - تعریف شرط ضمن عقد ... ۲۶۰	بند چهارم - شرط خلاف جزئی از مقتضایا
بند سوم - رابطه بین شرط با عقد ... ۲۶۲	خلاف اثری از آن ... ۲۷۸
بند چهارم - اثر بطلان عقد در شرط و	بند پنجم - شرط مجهولی که جهل آن به عوضین
بالعکس ... ۲۶۴	سرایت کند ... ۲۷۹
بند پنجم - عقد جایز در قالب شرط ... ۲۶۴	مبحث هشتم - اسامی شروط صحیححه ... ۲۸۱
مبحث دوم - وضع شروط متعدد در عقد ... ۲۶۵	مبحث نهم - شرط صفت ... ۲۸۱
مبحث سوم - شرط ضمنی و شرط ضمن	بند اول - تعریف شرط صفت ... ۲۸۱
عقد ... ۲۶۶	بند دوم - آثار شرط صفت ... ۲۸۲
مبحث چهارم - اقسام شرط ... ۲۶۸	بند سوم - انواع شرط صفت ... ۲۸۳
بند اول - تقسیم‌بندی کلی شروط ... ۲۶۸	بند چهارم - شرط صفت راجع به کیفیت ... ۲۸۳

الف - شرط به نفع ثالث: ۲۹۵	بند پنجم - شرط صفت راجع به کمیت ۲۸۳
ب - شرط به زیان شخص ثالث ۲۹۵	بند ششم - استثناء بر حکم ماده ۳۸۴ ۲۸۵
بند هشتم - اسقاط شرط فعلی ۲۹۶	بند هفتم - پرداخت عوض بخش محاسبه نشده ۲۸۵
بند نهم - عدم قابلیت اسقاط شرط صفت و نتیجه ۲۹۷	مبحث دهم - شرط نتیجه ۲۸۶
الف - عدم قابلیت اسقاط شرط صفت ۲۹۷	بند اول - تعریف شرط نتیجه: ۲۸۶
ب - عدم قابلیت اسقاط شرط نتیجه ۲۹۸	بند دوم - مقایسه شرط نتیجه با شرط فعل ۲۸۷
مبحث پنجم - اقاله و فسخ معامله مشروط ۲۹۸	بند سوم - کیفیت شرط نتیجه ۲۸۸
فصلی دوازدهم: معامله نسبت به مال غیر (معاملات فضولی) ۳۰۱	الف - پذیرش قالب شرط نتیجه ۲۸۸
مبحث اول - تعریف و کلیات معامله فضولی ۳۰۲	ب - غیر ممکن شدن شرط ۲۸۹
بند اول - تعریف معامله فضولی: ۳۰۲	مبحث یازدهم - شرط فعل ۲۹۰
بند دوم - مقایسه عمل وکیل با عمل فضول ۳۰۳	بند اول - تعریف شرط فعل: ۲۹۰
بند سوم - مقایسه معامله فضولی با معامله مکروه ۳۰۴	بند دوم - انواع شرط فعل ۲۹۱
مبحث دوم - انواع عقد فضولی ۳۰۵	بند سوم - انجام شرط فعل ۲۹۱
مبحث سوم - وضع قبول و رد معامله ۳۰۷	بند چهارم - قائم به شخص بودن فعل مشروط ۲۹۲
بند اول - قبول معامله فضولی ۳۰۷	بند پنجم - قائم به شخص نبودن فعل ۲۹۲
بند دوم - رد معامله فضولی ۳۰۸	بند ششم - دادن رهن یا ضامن در قالب شرط ۲۹۳
بند سوم - زمان قبول یا رد معامله فضولی ۳۰۸	الف - حق فسخ بلحاظ عمل نکردن به شرط ۲۹۳
بند چهارم - فوت مالک بعد از معامله فضولی ۳۰۹	ب - تلف و عیب مالی که برای رهن پیش‌بینی شده ۲۹۴
بند پنجم - قبول یا رد معامله با ورثه متعدد ۳۱۰	بند هفتم - شرط به نفع و زیان شخص ثالث ۲۹۵
بند ششم - فوت طرف معامله قبل از قبول یا رد	

مالک..... ۳۱۰	ج - تسلیم کلی مورد تعهد..... ۳۲۶
مبحث چهارم - وضع تصرف مبیع و ثمن .. ۳۱۱	د - تسلیم کلی از افراد متعارف..... ۳۲۷
بند اول - تصرف دادن مال مورد معامله	هـ - تعهد به انتقال مال..... ۳۲۷
فضولی..... ۳۱۱	ز - ممنوعیت ایفاء تعهد با مال توقیف شده..... ۳۲۹
بند دوم - اخذ ثمن در معامله فضولی..... ۳۱۲	بند هفتم - استرداد مال تأدیه شده..... ۳۳۰
بند سوم - تکلیف ثمن با رد معامله فضولی..... ۳۱۲	بند هشتم - انجام فعل مورد تعهد..... ۳۳۱
بند چهارم - خسارات متعامل در صورت رد	الف - انجام فعل بطور مطلق..... ۳۳۱
معامله فضولی..... ۳۱۳	ب - انجام فعل وسیله شخص متعهد..... ۳۳۱
بند پنجم - انواع خسارات احتمالی متعامل..... ۳۱۳	ج - انجام تعهد با ترک فعل..... ۳۳۲
فصل سیزدهم: سقوط تعهدات..... ۳۱۵	بند نهم - تغییر موضوع تعهد..... ۳۳۲
مبحث اول - اسباب سقوط تعهدات..... ۳۱۵	بند دهم - تبعیض در موضوع و دادن مهلت..... ۳۳۳
بند اول - طرح موضوع..... ۳۱۵	بند یازدهم - لزوم تأدیه دین به داین..... ۳۳۴
بند دوم - نگاهی به انواع نمونه تعهدات..... ۳۱۷	بند دوازدهم - تسلیم تعهد یا دین به حاکم یا قائم
بند سوم - فهرست اسباب سقوط تعهدات..... ۳۱۸	مقام او..... ۳۳۴
مبحث دوم - وفای به عهد..... ۳۱۹	بند سیزدهم - اهلیت متعدهله برای قبض..... ۳۳۵
بند اول - شناسایی کلی وفای به عهد..... ۳۱۹	بند چهاردهم - زمان و مکان انجام تعهد..... ۳۳۶
بند دوم - اشتباه در وفای به عهد..... ۳۲۰	الف - زمان انجام تعهد..... ۳۳۶
بند سوم - ایفاء به تعهد قانوناً غیر مسموع..... ۳۲۱	ب - محل انجام تعهد..... ۳۳۶
بند چهارم - ایفاء تعهد وسیله متعهد..... ۳۲۳	ج - هزینه انجام تعهد..... ۳۳۷
بند پنجم - ایفاء دین از جانب غیر مدیون..... ۳۲۳	بند پانزدهم - انتخاب دین پرداخت شده..... ۳۳۷
بند ششم - اقسام مورد تعهد..... ۳۲۴	مبحث سوم - سقوط تعهد با اقاله..... ۳۳۸
الف - تعهد به تسلیم مال..... ۳۲۵	بند اول - شناسایی کلی اقاله..... ۳۳۸
ب - عدم مسئولیت امین در کسر و نقصان	الف - تعریف اقاله..... ۳۳۸
مال..... ۳۲۵	ب - ماهیت اقاله..... ۳۳۹

۳۳۹	ج - موضوع اقاله	مدیون	۳۵۲
۳۴۰	بند دوم - آثار اقاله	بند پنجم - تبدیل تعهد وسیله تبدیل دائن	۳۵۳
۳۴۱	بند سوم - اقاله با عدم امکان رد عین	بند ششم - آثار تبدیل تعهد	۳۵۴
۳۴۱	الف - قیمت زمان اقاله	مبحث ششم - سقوط تعهد با تهاتر	۳۵۵
۳۴۲	ب - نمائت مورد معامله	بند اول - تعریف تهاتر	۳۵۵
۳۴۳	ج - استحقاق مالک	بند دوم - اقسام تهاتر	۳۵۷
۳۴۴	بند چهارم - تلف مبیع یا ثمن پس از اقاله	بند سوم - تهاتر قهری	۳۵۷
۳۴۴	بند پنجم - مقایسه اقاله با فسخ	بند چهارم - شرایط تهاتر قهری	۳۵۸
۳۴۴	بند ششم - اقاله ورثه با طرف معامله	بند پنجم - تهاتر قراردادی	۳۶۰
۳۴۵	مبحث چهارم - سقوط تعهد با ابراء	بند ششم - تهاتر قضایی	۳۶۱
۳۴۵	بند اول - تعریف ابراء	بند هفتم - فلمرو تهاتر	۳۶۳
۳۴۶	بند دوم - اهلیت متعهد له در ابراء	بند هشتم - نکات قابل توجه در تهاتر	۳۶۴
۳۴۷	بند سوم - شرایط صحت ابراء	مبحث هفتم - سقوط تعهد با مالکیت	
۳۴۸	بند چهارم - دین غیرقابل ابراء	مافی الذمه	۳۶۷
۳۴۸	بند پنجم - آثار ابراء	بند اول - تعریف مالکیت مافی الذمه	۳۶۷
۳۵۰	مبحث پنجم - سقوط تعهد با تبدیل تعهد	بند دوم - مالکیت مافی الذمه در غیر طریق وراثت	۳۶۸
۳۵۰	بند اول - تعریف تبدیل تعهد	بند سوم - محدودیت اثر مالکیت مافی الذمه	۳۶۹
۳۵۰	بند دوم - اقسام تبدیل تعهد	پاره‌ای از آثار چاپ شده مؤلف	۳۷۲
۳۵۱	بند سوم - تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل دین		
	بند چهارم - تبدیل تعهد به اعتبار تبدیل		

مقدمه

بنابراین بود مجموعه قانون مدنی براساس سوابق تدریس در دانشکده حقوق و برنامه‌ای که برای ترم‌های مختلف دارد تا جایی که امکان داشته باشد به ترتیب مواد آن شرح داده شود. جلد اول حقوق مدنی، پس از مقدمات و توضیحات حاشیه‌ای و کلیات تا ماده ۱۴۰ قانون مدنی را به خود اختصاص داد. جلد دوم، با اسباب تملک شروع شد، مسائل مربوط به احیاء اراضی موات و حیازت اشیاء مباحه، با توجه به قوانین بسیاری که به تدریج طی مدتی بیش از ۷۰ سال در کنار قانون مدنی به مورد اجرا درآمده بود، مورد مطالعه قرار گرفت. افزایش جمعیت به چند برابر زمان تصویب قانون مدنی، نیاز کشور به مسکن انبوه، احتیاج به اراضی کشاورزی گسترده، جبران کمبود آب که به لحاظ موقعیت خاص جغرافیایی احساس می‌شود، استفاده بهینه از آب‌های محدود کشور، تحولات مهمی را با ادعای بهره‌گیری بهتر از زمین و آب بدون توجه به ابعاد قضیه باعث گردید، بدون تدارک مقدمات و برنامه و اندیشه برای دراز مدت، مقررات تازه‌ای را در هر زمان برای چاره کار مشکل پیش آمده تصویب نمودند، که گاهی به لحاظ عدم کارشناسی بر مشکل افزوده است. در این مطالعه تا حدی به همه آنها توجه شد. سپس وارد بحث عقود و تعهدات بطور کلی شدیم، که راه وسیع دیگری برای تملک است، در این قسمت شرایط اساسی صحت معامله از قصد و رضای طرفین، اهلیت اصحاب معامله تا مشروعیت جهت معامله که مواد ۱۸۳ تا ۲۱۸ ق م را در بر گرفت. در بحث آثار معاملات قواعد عمومی بیان شد، پس از بیان حقوق و تعهدات ثالث به بحث دوم با عنوان خسارات حاصله از عدم اجرای تعهدات رسیدیم که با تفصیلی که برای آن لازم بود، به جلد سوم موکول گردید.

مدونین قانون مدنی مواد ۲۲۶ تا ۲۳۰ را به خسارات حاصل از عدم اجرای

تعهدات اختصاص داده‌اند، و این در مقام شرح قابل پذیرفتن نبود که با همین چند ماده از مبحث مسئولیت و خسارات بگذریم. قانون مدنی به پیروی از شارع مقدس اسلام هیچ ضرری را بدون جبران رها نمی‌نماید، در فقه راههای زیادی برای جبران ضرر و زیان با معیارهای دقیق پیش بینی شده که اشاره‌ای به آن، ژرفای مطالعات فقهی را نشان می‌دهد. در اسلام هیچ زیان دیده‌ای به حال خود رها نمی‌شود. اتلاف اموال وسیله صاحب آن را هم مجاز نمی‌داند. کاری که در دنیای غیر اسلامی با انگیزه‌های مختلف به شدت وجود دارد، ایمان به اینکه قوانین باید منشاء الهی داشته باشد و استخراج احکام الهی از آیات و روایات با تسلط بر علوم اسلامی است. منابع غنی فقهی با اجتهاد و استنباط درست نمایانگر مجموعه حقوق اسلامی است که تمامی جزئیات آن با هدف تحقق عدالت و اجرای حق به هم ربط دارد.

مطالعه بخشی از حقوق مدنی مثل خسارات و مراجعه به کتب فقها نشان می‌دهد که چرا در جامعه اسلامی اشخاصی با عنوان مجتهد مامور قضاوت شده‌اند. تناسب کار قضایی در شکل اسلامی آن عالم متبحر فقهی شناخته شده مسلط به ضوابط قضاء را لازم دارد، که انگیزه الهی داشته و واقعاً در هر پرونده به مسئولیت خود واقف باشد، و با استفاده از توان علمی و مبانی و قواعد دقیق فقهی و توان استنباط و بدون توجه به تبلیغات و تشبیهات مرسوم تصمیم بگیرد. اجتهاد امروز ایجاب می‌کند مسائل مستحدث با همه ابعاد سیاسی و حقوقی و اقتصادی آن مدنظر قرار گیرند، حکم آن را با توجه به مبانی فقهی که مصالح همه جانیه انسان در نظر گرفته شده بیابند، تا قاعده تازه پایگاهی محکم در بین قواعد شناخته شده پیدا نماید.

فقه امامیه برای جمهوری اسلامی عین حقوقی است که با شیوه اجتهادی که به همراه دارد و باید از آن استفاده جدی صورت پذیرد، تمدن اسلامی را بر پایه

استواری قرار می‌دهد که شاخص آن عدالت است. وقتی در کشوری اکثریت قاطع مردم مسلمان هستند، غایت مطلوب این است که قواعد حقوق در دل مردم جای گیرد، و کسی از اجرای آن احساس زحمت و اجبار نکند، زیرا قاعده‌ای که به زور رعایت شود با اندک سستی و مسامحه مهجور می‌ماند، و مردم به انواع حيله‌ها از آن می‌گریزند. در حالیکه آنچه را عادلانه و آشنا و نزدیک با مبانی دینی و اعتقادات خود می‌بینند به رغبت به کار می‌گیرند، و در شمار عادات و رسوم مستحکم خود می‌آورند. یافتن پایه‌های فقهی و مذهبی قوانین به اجرای سریع و همگانی شدن آن کمک فراوانی می‌کند. فقه ما باید در برخورد با تحولات روزافزون زندگی اجتماعی مجهزتر باشد، با واقعیت‌های خارجی هیچگونه فاصله‌ای نداشته باشد.

مسئله جبران ضرر و زیان در موازین اسلامی جای خاصی دارد، اسلام هیچ زبانی را بدون جبران نمی‌خواهد. بین امور کیفری و مدنی آنچنان تفکیکی که امروز قائل‌اند قائل نیست، ولی در هر دو صورت هر کجا به جان و مال و حیثیت کسی لطمه وارد آمده باشد، چه در عنوان جرم و یا غیر آن، جبران زیان و خسارت و برگشت به حالت اول در صورت امکان اولین هدف است. در این راه فقها طی قرون متمادی با استفاده از آیات و روایات ریزه کاریهای هنرمندانه بسیار دارند، که نتیجه تفکر و دقت و متابعت از منابعی دارد که ریشه آن در وحی است. به مناسبت پیشرفتهای حیرت آور در همه شئون و شکل‌های جوامع صنعتی که به ما رسیده و دیر یا زود خواهد رسید برای مسائل حقوقی آن باید اندیشه کنیم.

فقها در امر اجتهاد و ارائه احکام در مسائل جدید دوران معاصر، وظیفه بسیار حساس و تاریخی و سرنوشت سازی دارند. در بسیاری از موارد به قوانینی برخورد می‌کنیم که ظاهراً با احکام شرع در تعارض نیستند، مورد نیاز جامعه بوده، از حقوق اروپایی اتخاذ شده، قانون مسئولیت مدنی و قانون بیمه اجباری دارندگان وسیله

نقلیه مونتوری زمینی نمونه هایی از آن اقتباس است. وقتی قابل تایید است سریعاً آن را بپذیرند و اگر در تطبیق با موازین شرع نقاط ضعفی دارد آن را برطرف سازند شاید اگر در دوران قانونگذاری بعد از مشروطیت حاکمیت اسلامی برقرار بود نیازی به این نوع اقتباس ها پیدا نمی شد، از همان سوابق فقهی که همه فروعی را با ظرافت خاص پیش بینی کرده و پاسخ آن را تدارک دیده بودند مقررات مناسب با روز را دریافت می نمودند. اما چون چنین نبوده اختلافی پیش آمده مثلاً در حالیکه قواعد لاضرر، اتلاف، تسبیب، اقدام، استیمان، تحذیر، ضمان تعدی و تفریط، غضب و... وجود دارد و می توان تمام مسائل پیش آمده را در رویه های قضایی مناسب به آن مربوط ساخت، به یکباره به علت نیاز مبرم بدون توجه به سوابق تنها در رفع مشکل روز، قانون مسئولیت مدنی سال ۱۳۳۹ به تصویب رسیده است که در تطبیق با قانون مدنی و فقه اسلامی و در اجرا مشکلاتی را به همراه دارد، که نتیجه اختلاط دو سیستم حقوقی است. تصویب قانون مسئولیت مدنی لازم بود اما می بایست با نگاه عمیق به موازین قانون مدنی و هماهنگی با آن صورت پذیرد.

به هر حال در بخش اول جلد سوم سعی شده نمایی همه جانبه از مسئولیت و انواع خسارات ترسیم گردد و توجه داده شود که مسئله خسارت اختصاص به عدم انجام یا تاخیر در انجام تعهد ندارد. در همه ابواب حقوق ضرر و زیان مطرح است هم در حقوق خصوصی و هم در حقوق عمومی، مسئله مسئولیت، شناسایی ضرر و زیان و پرداخت خسارت مباحثی بسیار گسترده دارد.

از طرفی مسئولیت متوجه تک تک افراد مردم می باشد، و از طرف دیگر هم ممکن است هر شخص حقوقی و از جمله دولت مسئول واقع شود. اهمیت جبران زیانهایی که شخص به بار می آورد تا جایی است که بعضی ادعا کرده اند قواعد مسئولیت مدنی رفته رفته همه مقررات حقوقی را تحت الشعاع قرار می دهد. با

وجود این، باید یادآور شد که با توسعه بیمه‌های اجتماعی مسائل مربوط به مسئولیت مدنی شکل دیگری پیدا کرده است، زیان دیده در بسیاری موارد به حکم قانون خسارت خود را از بیمه گر می‌گیرد. و با این ترتیب موضوع بحث در یک بعد با شعبه دیگری از حقوق به نام حقوق بیمه تماس پیدا می‌کند، در کشور ما هنوز بیمه حالت همگانی و همه جانبه پیدا نکرده است.

دولت نیز در هیچ زمینه‌ای از مسئولیت مبری نیست. خسارات ناشی از امور حاکمیت هم نمی‌تواند غیر قابل جبران بماند.

جلد سوم حقوق مدنی علاوه بر بخش مسئولیت مدنی به مباحث دیگری از جمله اقسام شروطی که ضمن عقد ممکن است گنجانده شود از شرط فعل و شرط صفت و شرط نتیجه، پرداخته است. معاملات فضولی، سقوط تعهدات (وفای به عهد - اقاله، ابراء، تبدیل تعهد، تهاثر، مالکیت ما فی الذمه) از جمله دیگر مباحث این جلد است. بنابراین محتوای جلد سوم بخش مهمی از حقوق مدنی را تشکیل می‌دهد. سعی شده مباحث با زبان ساده بیان شود، تا غیر دانشجویان حقوق هم بتوانند سئوالات خود را از آن دریابند. جلد چهارم حقوق مدنی به عقود معین مربوط می‌باشد که با عقد بیع آغاز می‌گردد بنابراین شروع جلد چهارم در صورت توفیق با ماده ۳۳۸ قانون مدنی خواهد بود.

و ماتوفیقی‌الابالله‌العلی‌العظیم

دکتر مدنی

تابستان ۱۳۸۳

تهران